

Viera Žemberová

Mladá tvorba v súvislostiach

Východiskové rozpätie nášho uvažovania o téme vymedzujú dve podstatné skutočnosti. Prvá súvisí s metodologickým kľúčom prístupu k Mladej tvorbe ako dobovému generačnému, koncepcnému a kultúrnemu javu, z ktorého si osvojujeme a súčasne sa dovoľávame literárnokritických reagencií aj literárnohistorických kontextových súvislostí v celku národnej literatúry.

Druhú vymedzovacu skutočnosť pre našu tému vidíme v širších a rozložitejších kultúrno-spoločenských priestoroch, lebo práve ony - súvislosti -, do ktorých sa Mladá tvorba dostala, či ich iniciovala, môžu byť i sú niekoľkokoraké a navzájom sa nevyučujú. A v súzvuuku s ňou upozorňujeme predovšetkým na medziliterárne dotyky, lebo časopis pre mladých autorov Mladá tvorba (1956-1970) sa chápe v literárnohistorickom priestore vo väzbe na Květen (1955-1959), teda obdobný, no periodicky o rok starší časopis. Prenosnosť programu všedného dňa sa v literárnej histórii oživuje ako reálny argument na spoluprácu slovenskej a českej literatúry, spisovateľských organizácií i zámerov nimi zvolávaných konferencií o národných literatúrach. Nezabúdajme, že sa tak pripravuje nová literárnovedne osnovaná kvalita vzájomných vzťahov, ktorá v šesťdesiatych rokoch dostáva teoretické zázemie v zastúpení troch funkcií medzi českou a slovenskou literatúrou (Mladá tvorba s Květnom reprezentujú úvahy o účinnosti komplementárnej funkcie a komparatívnej spolupráce), ale aj v existencii česko-slovenského literárneho kontextu. Nazdávame sa, že obdobne zaváži - a nie malou mierou - i nasledujúca súvislosť, ktorá sa opiera o špecifické periodizačné operácie vo vývine oboch literatúr. Časopis Květen navodzuje predstavu o rokoch 1956 až 1959, kým Mladá tvorba v kultúrnej paralele s Květnom ponúka periódu 1956-1963 (priestor medzi II. a III. zjazdom spisovateľov). Napokon nemožno nespomenúť medzi literárnohistorickými súvislosťami časopisu Mladá tvorba aj dynamické posuny vo vnútro-literárnom živote slovenskej literatúry a kultúry v tomto období. Tri aktualizované „súvislosti“, do ktorých sa Mladá tvorba v našom uvažovaní dostáva, chápeme ako pars pro toto konkrétneho javu v konkrétnej literatúre, kultúre aj spoločenskom procese.

V poznaní záujemcov o literárny proces systematicky sa aktualizuje gesto generačného exkurzu do tradície a prítomný kánon prekračujúceho chápania miesta i funkcie literatúry v spoločnosti. Na jednej strane sa mladí autori vďaka Mladej tvorby predstavili ako osobnosti dovoľávajúce sa idey slobody tvorivého procesu, na druhej strane ako heterogénne spoločenstvo pri uvažovaní, presadzovaní, obhajovaní si estetiky i poetiky a spoločenského recipovania modernosti a modernizmu v národnej literatúre. Vznik časopisu nesie v sebe napätie vyvolané tlakom kultúrnej praxe a ambíciou vzoprieť sa jej, čomu sa neskôr bude hovoriť spor medzigeneračný, atak na dominantnú umeleckú metódu a neúcta k tradícii. Nazdávame sa, že podstata kultúrneho javu Mladá tvorba (v súvislostiach literárneho procesu) pretrváva v doceňovaní zložitého diferenciacného procesu, vyvolaného časopisom, ktorý sa odráža v literárnom živote ako celku a doznieva v individuálnych autorských programoch, ale až po desaťročí. Napokon sa Mladá tvorba stala uskutočneným sľubom spisovateľskej organizácie (ZČSS) a ďalším z kultúrnych nástrojov dobovej politiky, i preto

v literárnohistorickom priestore pôsobí predovšetkým ako jeden z počtu dobových periodík. Syntetické literárnovedné práce (dejiny národnej literatúry) sa ku Květnu a Mladej tvorbe, teda k publikačným a generačným kultúrnym priestorom, ale aj k rozpačito (filozofia, estetika, poetika, autorská dielňa, generačné, skupinové povedomie) adaptovanému programu všedného dňa stavajú rozlične. Azda možno povedať, že si syntetické dejinné projekty národných literatúr uchovávajú obidva časopisy ako nie zanedbateľnú „časovú“ informáciu, no z vývinového hľadiska, povedzme za Mladú tvorbu, už iba ako sekundárny jav oceňovaný v lyrike (konkretisti) alebo v jednotlivých autorských dielňach (J. Johanides, R. Sloboda, P. Jaroš), či v estetických projektoch (estetika druhej vlny lyrizmu).¹ Časopis Mladá tvorba na jednej strane sa stáva nástrojom organizovania v podstate neorganizovateľnej idey súzvučnej (zjednocujúcej) tvorby ako splneného želania inštitúcie (zväz, kultúrna politika) a súčasne zostáva aj indikátorom zložitej vnútroliterárnej krízy. Paradoxo, ktoré plodí doba, nemohli obísť ani Mladú tvorbu, čo sa odohrá v napätí medzi socialistickorealistickou koncepciou umenia a modernistickými avantgardnými podnetmi: ideologické pointovanie tohto napätia zásadne diferencuje nielen medzi mladými prozaikmi, ale najmä medzi dobovou literárnou kritikou, hoci práve ona má generačné ambície. Téma o odrhnutosti mladej literatúry od reálneho života (Květen, Mladá tvorba) podnecuje obidve spisovateľské organizácie (L. Štoll, 1961), aby sa zasadili svojou autoritou v literárnom živote za akceptovanie (medzi mladými) metódy socialistického realizmu.² Mladá tvorba „vnáša nové hodnoty“ do literárneho života, čo v próze (subjektívnosť, osamelosť, empirizmus, pravda, jednotlivec, etika, analytickosť, kríza hodnôt a istôt a i.) konkrétne značí vyhranenie sa troch epických línií v krátkych žánroch (poviedka realistická, J. Kot; lyrická, V. Šikula; absurdná, R. Sloboda).³ Nateraz posledná literárnohistoricky koncipovaná práca sa zmieňuje o Mladej tvorbe ako o priestore, v ktorom sa program všedného dňa, hodnotený ako jednostranný, už aj v polemickom vzťahu k predchádzajúcej etape vývinu slovenskej poézie a nezvalovskému poetizmu, zhmotňuje v zoskupení konkretistov a v próze zasa „v morálitnej previerke“.⁴ Literárnohistorické syntézy si uchovávajú čas Mladej tvorby v pamäti s esteticky produktívnym riešením pre poéziu (ako druhového celku) i mladú poéziu (M. Rúfus, V. Turčány, M. Válek - konkretisti) a s diferenciálnym pohybom v epike (poviedka, dve generačné „vlny“ v Mladej tvorbe: zlom v r. 1960, estetické novátorstvá), ale aj s etikou paradoxov v praxi literárnej kritiky (V. Mináč, I. Mojík - J. Kot - J. Lenčo; M. Hamada, J. Števec).

Aký bol vzťah Května a Mladej tvorby? Obidve periodiká si boli vedomé svojej genézy i funkcie. Květen má v záhlaví nasledujúcu špecifikáciu: „mesečník pro literaturu a umění“ (1, 1955-1956), „mesečník pro literaturu“ (2, 1956-1957), aby zakotvil pri „Literatura. Umění. Život“ (3, 1957-1958). Mladá tvorba vychádzala ako „mesačník pre literatúru a umenie“, v jej vedení sa vymenili niekoľkí šéfredaktori (M. Ferko, P. Koyš, M. Válek a i.) a najmenej dve vlny mladej literatúry: generácia 56 (termín A. Hykische) a mladí autori 60-tych rokov (nástup od 1. čísla 5. ročníka v r. 1960). Nazdávame sa, že zlomový rok 1960 zostane pri práci s Mladou tvorbou aj jej určujúcim vnútorným periodizačným úsekom: kritika časopisu z roku 1959 (Pravda)⁵ rezonuje v Mladej tvorbe tak, že sa presadí na jej

1) V. Ržounek: Nástin poválečné české literatury 1945-1980, Praha 1984, str. 13n.

2) K. Rosenbaum: Panoráma a problematika literárnej kritiky a literárnej vedy (1945-1948), in: J. Števec a kolektív: Dejiny slovenskej literatúry 4. Slovenská literatúra po roku 1945, Bratislava 1987, str. 230n.

3) V. Petrík: Mladá básnická generácia, O. Čepan - J. Gregorec - V. Petrík - P. Petrus: Dejiny slovenskej literatúry II., Bratislava 1965, str. 452-453.

4) S. Šmatlák: Prechod literatúry ako celku na pozície socializmu, in S. Šmatlák: Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť, Bratislava 1989, str. 558n.

5) Závěry hodnotenia troch desiatok spisovateľov, ktoré publikovala Pravda 30. 1. 1959, a kritiku i sebakritiku

stránkach spoločenská objednávka (pracovný proces), nastáva „obmena“ žánrov (budovateľská reportáž), filozofia tvorby („široká, optimistická perspektíva socialistického zriadenia“), v poetike prózy sa stráca záujem o novátorstvo, čo sa priamo odrazí v téme (druhá svetová vojna, pracovný proces), vo výbere protagonistu, ale aj v etike kritiky (rozkúskovaná, nekoncepcná).

Vzťah Května a Mladej tvorby možno presvedčivo zachytiť pri osvojovaní si i pri reagovaní na program všedného dňa. Od počiatku sú autori pod tlakom generačnej i nadgeneračnej kritiky. Už pri počiatku diskusií, úvahe o možnom prijímaní a umeleckej adaptácii programu všedného dňa sa rozštiepili nielen redakcie časopisov, generácia mladých autorov (odtiaľ argument, že ide o skupinové periodiká), ale aj etika a kultúra literárneho života. Mladá tvorba mala k dispozícii „dlhší“ literárny život (1956-1970) a na jej jednotlivých ročníkoch, ako na čierno-bielom plátne možno sledovať vnútorné pohyby v literatúre, umení, kultúre, politike a spoločnosti. Dlhé „rečenie“ o epigónstve mladej prózy, nekonštruktívne diskusie o neželanom prototypu protagonistu (J. Blažková, J. Johanides, P. Jaroš), zneužitie tézy o filozofii etiky v próze na moralizovanie o celej generácii, odmietanie pocitov a domáhanie sa reálnych faktov si našlo svoju genézu, a paradoxne i oporu, v generačnej kritike, teda aspoň v jej časti. Jozef Kot⁶ postavil proti sebe prozaika Kota a literárneho kritika Kota, keď označí svojich rovesníkov za „strémovanú generáciu“, ktorá je „priskromná, nedôverčivá k sebe, ale aj k literatúre“, lebo „trpí komplexom z neprekonaných otcov“, „komplexom generačných zásluh“. Ďalší z kritikov, Milan Hamada,⁷ uvažuje o kritériách na mladú literatúru (prózu), chce „nové neošúchané zmyslové videnie sveta, ktoré má aj svoju ideovú hodnotu“, vyčíta mladým absenciu programu, preto odmieta existenciu mladej slovenskej prózy (generácie, skupiny), je ochotný uvažovať iba o niekoľkých prozaikoch (za hodnotu označí J. Blažkovú a A. Hykischu). Postulovanie programu všedného dňa a jeho takmer okamžité odmietanie, či už priamo (I. Mojík), alebo nepochopením jeho podstaty (E. Grečner), má takmer rovnaké osudy na českej i slovenskej strane: J. Bžoch, E. Grečner - I. Mojík, V. Mináč; J. Boček, V. Kocourek - V. Havel, J. Vohryzek.⁸ Napokon konce obidvoch časopisov napovedajú mnoho o situácii vo vnútri národných literárnych pohybov, veď ich napokon nezávisle od seba anticipujú i nasledujúce postoje: v časopise Květen⁹, v prvom čísle roku 1959 v článku K úvaze a k polemice si možno osvojiť riešenie, „tzv. 'program všedního dne' - skromná a dílčí spontánní snaha o postižení určitých potřeb a tendencí mladého umění v době zhruba přede dvěma lety - očividně stále více patří už minulosti, očividně nedostačuje". Jozef Kot v článku Do nového obdobia¹⁰ akceptuje výhradu publikovanú v denníku Pravda (30.1.1959), podľa ktorej sa v Mladej tvorbe presadila „tendencia odklonu od naliehavých ideologických úloh literatúry v socializme“. Vrátime sa k východiskovej otázke: nuž teda aký bol vzťah týchto dvoch periodík, veď mali rovnaké východiská, funkcie, zázemie i problémy, ale aj zábery, teda väčšie myšlienkové ambície, než ich má dobová literárna prax, čiže schopnosť vyjadrovať sa cez detail a rozkladať svet do drobných faktov.¹¹ Vzťah azda objektívne vystihneme ako blahosklonnosť Května voči

uverejnila v článku Nadšení budoucností, Mladá tvorba 1959, č. 2.

6) J. Kot: Nástup bez zbraní alebo zbrane bez nástupu, Mladá tvorba 1962, č. 8-9.

7) M. Hamada: Na okraj seminára mladých prozaikov, Mladá tvorba 1962, č. 1.

8) J. Bžoch: Glosy k mladé české poezii, Květen 3, 1957/58, str. 669; V. Mináč: Proud proti proudu, Květen 3, 1957/58, str. 666-668; I. Mojík: Dvakrát dva sú štyri, Mladá tvorba 1960, č.1, str. 2-3; J. Boček: Poetický zázrak všednosti, Mladá tvorba 1956/1957, č. 1, str. 106 (za početné príspevky); V. Kocourek: Cesty experimentu, Mladá tvorba 1957/1958, str. 490-491; J. Vohryzek: Literatura z literatury, Mladá tvorba 1957/1958, str. 312-314.

9) Květen 4, 1959, č. 1, str. 1-3.

10) J. Kot: Do nového obdobia, Mladá tvorba 1959, č. 3, str. 1-4.

11) J. Bžoch: Glosy k mladé české poezii, Květen 3, 1957/1958, str. 670.

Mladej tvorbe. Už i preto, lebo zrýchľovanie sa i naplnenie osudov obidvoch časopisov sa už nedialo na rovnakej kultúrnej a literárnej obežnici a v rovnakom čase. Mladá tvorba má však aj svoje dôvetky v slovenskej kultúre. Za jeden označíme vyznanie azda najvýraznejšej, no rozhodne rozpornej osobnosti Mladej tvorby, Jozefa Kota, ktorý v roku 1984¹² precizuje svoj vzťah k literatúre slovami: „vždy som od literatúry - a teda aj od seba - vyžadoval, aby sa v zobrazovaní okolitého sveta usilovala o cieľavedomý program, aby čitateľa aktivizovala a nabádala k zamysleniu.... a aby sa literatúra pozlátkovo netvárila ako ľahkovážne a nezáväzné súkanie vetičiek, ale bola predovšetkým formou myslenia a zaujímania postojov.“ Za ďalší považujeme osud literatúry a literárneho života od sedemdesiatych po záver osemdesiatych rokov, kde sa ambície časti autorov Mladej tvorby v iných podmienkach aj ideách zúročuje v krátkych žánroch autorov L. Balleka, K. Horáka, S. Rakúsa, D. Mitanu, J. Puškáša, či v robustnom vzopätí sa románu (J. Lenčo, P. Jaroš, L. Ballek, A. Hykisch, J. Papp, V. Šíkula, v prvotine E. Dzvonička). No a za posledný dôvetok si osvojujeme osihotený no vytrvalý literárnovedný záujem o Mladú tvorbu a jej peripetie z pera literárneho historika Vladimíra Petříka¹³, ktorý od pôdorysu javu (kritický artefakt) logicky smeruje do vývinového priestoru (historický kontext).

Mladá tvorba v súvislostiach času, umenia, druhov aj generácií sa prezentuje ako podložie na filozofické, ideologické a estetické aj etické diferencovanie sa národného literárneho celku, ktoré sa stalo priesečníkom generácie, koncepcie národnej kultúry a - na istý čas - dôkazom zotrvačnosti vžitých noriem na literatúru i v nej samotnej. V Mladej tvorbe však už našlo (generačne osnované) pevné zázemie i sebavedomie artistné chápanie umeleckej literatúry.

12) R. Chmel: Úvahy a vyznania. Literárne konfrontácie., Bratislava 1984, str. 117-118.

13) V. Petřík: Hľadanie prítomného času (Stratená prozaická generácia), Bratislava 1970; Hodnoty a podnety (Generácia Mladej tvorby), Bratislava 1980; Slovenský román sedmdesiatych let (Literárni a spoločenská situace), Praha 1987; Proces a tvorba (Slovenská literatúra po roku 1945 ako výskumný problém), Bratislava 1990.